

ANTÓNIO RAMOS ROSA: UNA VEU
DES DE LES ENTRANYES DE LA PARAULA

Semblança del poeta i sel·lecció textos traduïts per Alfons Navarret

António Vítor Ramos Rosa va nèixer en Faro el 17 d'octubre de 1924. Assistí a l'educació secundària en Faro, que no completà per raons de salut. Laboralment, feu treballs d'oficina, desenvolupant simultàniament el gust per la lectura dels principals escriptors portuguesos i estrangers, amb especial preferència pels poetes. En 1945, es traslladà a viure a Lisboa i dos anys més tard tornaria a Faro, i es va unir a les files del MUD Juvenil, on participà activament. De nou a Lisboa, fou professor de portugués, francés i anglés, alhora que treballava en una empresa comercial, i començà a fer traduccions per a Europa-Amèrica, una obra que mai no abandonaria i en la qual aconseguí una qualitat notable.

El seu continuat interès per l'activitat literària el va dur a relacionar-se amb un grup d'escriptors que l'animaren a publicar els seus poemes i articles de crítica, i a col·laborar en nombrosos periòdics i revistes. Amb alguns d'aquests escriptors, fundaria en l'any 1951 la revista *Árvore*, que arribà a ser una de les més destacades de la dècada, buscant difondre els textos dels poetes i narradors portuguesos més significatius en el seu temps, així com els grans noms de la literatura universal. També codirigí les revistes *Cassiopeia* i *Cadernos do Meio-Dia*.

La creixent importància que l'activitat literària li estava suposant en la seua vida el va dur en un moment a deixar el seu treball en l'oficina on treballava, per a què s'hi dedicara exclusivament, amb totes les conseqüències que aquesta decisió implicava.

António Ramos Rosa
OBRA POÉTICA

I



ASSÍRIO & ALVIM

L'actitud crítica que exercí permanentment en la seua pròpia paraula sobre la paraula d'altres persones fa de Ramos Rosa un dels crítics portuguesos contemporanis més reconeguts, que es manifesta en nombrosos articles y estudis sobre poetes portuguesos i estrangers, així com en la publicació de diversos assajos centrats en el tema de la poesia. Tanmateix, el nostre autor s'encarrega de separar d'una manera ben clara la seua activitat com a crític, en la qual no pot deixar d'utilitzar criteris racionals i referències, de la seua activitat creativa: com a poeta fa de la ignorància i la suspensió radical de tots els coneixements i hàbits adquirits l'únic mètode per a l'eclosió de la seua paraula poètica. De fet, la recerca de la paraula correcta per a dir les "coses nues" i la reflexió sobre la realitat i la possibilitat d'aqueixa paraula és potser l'únic tema d'aquesta poesia, on és, tanmateix, possible marcar diferents fases: passant d'un problema neorealista de solidaritat amb el destí dels homes i del món, *O Grito Claro* (1958) i *Viagem Através de Uma Nebulosa* (1960) a utilitzar un llenguatge i una experiència estètica encara influïdes per aquesta estètica, combinades amb unes imatges heretades del surrealisme. Però ja trobem d'una manera incipient en aquestes primeres col·leccions algunes de les constants de la seua obra com a poeta: un arrelament amb el cos de la Terra, però no d'una Terra utòpica i futura, sinó en la materialitat més primitiva de la naturalesa; un alliberament, per la paraula més solitària, de totes las presons i limitacions que podrien envoltar-lo; una atenció permanent a la materialitat del propi llenguatge poètic, que el desconnecta tant de la seua funció representativa com de la seua funció expressiva (perquè no es tracta ja d'expressar un real subjectiu, tan valorat pels poetes lírics). Aquesta concepció particular de la Poesia serà represa més endavant tant pel grup «Poesia 61» com pels poetes experimentals.

Després d'una trobada decisiva amb la poesia d'Éluard, Ramos Rosa abandona definitivament la retòrica i les imatges neorealistes i surrealistes, per a centrar-se en una paraula solar pura i rigorosa, podem dir fins i tot que elemental, a mesura que l'exigència d'un retorn a l'origen esdevindrà en una de les seues obsessions. Una exigència que àdhuc el conduirà a substituir la seua pròpia veu per «uma verdadeira voz inicial» (títol d'una col·lecció de poemes de l'any 1960), memòria de la creació més remota, que s'eleva des d'un territori on el subjecte i l'objecte són indistingibles. Com assenyala Eduardo Lourenço, la poesia d'António Ramos Rosa mai abandonarà aquest port "anterior a

tots els ports". Aquesta poètica de pur inici s'expandeix a tot l'espai i a tota la matèria, a través d'un erotisme reconduït pel propi cos, pel cos femení, pel cos de la terra, pel cos de la paraula. Des de l'apropiació d'aquests espais a través de la paraula poètica, mai pressuposada sinó conquerida a través d'un desig, un esforç, un viatge, naix una felicitat exultant i viva que sovint se'ns transmet per metàfores de claredat.

El contrapunt d'aquesta plenitud meridional és la dificultat amb què el poeta lluita en prendre consciència de l'ombra que sorgeix de l'arrel de tota la realitat i de la realitat de tota paraula. La lluita entre la llum i la foscor, que és central en *Sobre o Rosto da Terra*, a poc a poc va envaint de negativitat la poesia posterior, fins que amenaça tota l'arquitectura en *A Pedra Nua* (1972), on la plenitud solar dels primers llibres és reemplaçada per la inquietant sospita del poder d'aqueixa mateixa paraula, en un territori a cada vegada més calcinat, fins el límit d'un dir que perd el seu fil i esdevé un quasi intel·ligible quequejar (*Declives*, 1980).

A partir de *Volante Verde* (1986) assistim, tanmateix, a una espècie de «reconciliació amb les paraules» a través d'una certa forma d'integració de l'absència, ja no combatuda sinó inclosa com a forma estructuradora de la pròpia poesia. El poeta troba, aleshores, un nou alè, a través de la «profusió enigmàtica de la terra», en una exaltació de la naturalesa que adquireix una característica animista. L'univers poètic d'António Ramos Rosa, jugant amb un nombre relativament limitat de paraules i temes, afavoreix el predomini de les paraules substantives i elementals com ara: pedra, aigua, arbre, calç, mà, paret, i fins i tot les formes més petites i humils: unglà, insecte, pols, cabell, buf, escuma, baba de caragol. Aquests elements són represos i combinats caleidoscòpicament, en cicles que es reinicien contínuament. L'exploració ontològica i poètica es va processant amb moviments a cada vegada més lents i subtils, en un itinerari on la densitat de l'espai i la substància dels objectes esdevé progressivament més permeable i transparent. La desmaterialització de les coses i del llenguatge que les diu està estretament lligada a la forma en què el poeta s'apodera del ser de l'univers—mescla de presència i absència, de veritat i no-veritat, de sí i no (*O Não e o Sim* és, de fet, el títol d'una col·lecció de 1990). Creant un camp semàntic sobre la línia molt fina de demarcació entre afirmació i negació, el poeta fuig de la dicotomia, la disjunció, la determinació, en un espai a cada vegada més obert i il·limitat, que s'adapta a cada colp millor a la manifestació «d'allò que no té nom». El poeta, que busca entrar en

consonància amb aquest horitzó del real, també es converteix en un cos místic i mític de l'univers, on finalment es reconcilien tots els contraris.

Poesia de coordenades eminentment espacials, ha evolucionat últimament cap a una articulació discursiva més pronunciada, junt amb una aguda consciència del pas del Temps, amb les qüestions que planteja aquesta consciència: «segueix sent possible construir sobre la cendra del temps / la casa de la maduresa amb les seues blanques constel·lacions?».

António Ramos Rosa va rebre diversos premis de poesia, el primer dels quals fou per l'obra *Viagem Através de Uma Nebulosa*, compartit ex-aequo amb Henrique Segurado. En l'any 1980, el Premi del Centre Portugués de l'Associació de Crítics Literaris, pel libro *O Incêndio dos Aspectos*; en l'any 1988, el Premi Pessoa; en l'any 1989, el Premio APE/CTT de la col·lecció *Acordes* i, en el 1990, el Premi Internacional de Poesia, en el marc de les Trobades Internacionals de Poesia de Liège.

En qualsevol part un home

En qualsevol part un home
mor discretament.

Alçà una flor.
Fundà una ciutat.

Tan bon punt el sol perdura
o passa un núvol
sorgeix una imatge nova.

En qualsevol part un home
obri el seu puny i riu.

Em qualquer parte um homem

Em qualquer parte um homem / discretamente morre.//Ergeu uma flor.
/ Levantou uma cidade.//Enquanto o sol perdura / ou uma nuvem passa
/ surge uma nova imagem.//Em qualquer parte um homem / abre o seu
punho e ri.

(De *O Grito Claro* 1958)

No puc ajornar l'amor per un altre temps

No puc ajornar l'amor
No puc ajornar l'amor per un altre temps
No puc
Encara que el crit se sufoque en la gola
Encara que l'odi esclate i crepiti i creme
Damunt de muntanyes de cendra
I muntanyes de cendra

No puc ajornar aquest abraç
Que és una arma de doble fil
Amor i odi

No puc ajornar
Encara que la nit pese segles damunt les esquenes
I l'alba indecisa tarde
No puc ajornar per un altre temps la meua vida
Ni el meu amor
Ni el meu crit d'alliberament
No puc ajornar el cor.

Não posso adiar o amor para outro século

Não posso adiar o amor / Não posso adiar o amor para outro século /
Não posso / Ainda que o grito sufoque na garganta / Ainda que o ódio
estale e crepiti e arda / Sob montanhas cinzentas / E montanhas cin-
zentas // Não posso adiar este abraço / Que é uma arma de dois gumes /
Amor e ódio // Não posso adiar / Ainda que a noite pese séculos sobre as
costas / E a aurora indecisa demore / Não posso adiar para outro século
a minha vida / Nem o meu amor / Nem o meu grito de libertação // Não
posso adiar o coração.

(De *Viagem através duma nebulosa*, 1960)

Estic viu i escric sol

Escric versos al migdia
i la mort al sol és una cabellera
que passa amb fils frescos per la meua cara de viu
Estic viu i escric sol

Si les meues llàgrimes i les meues dents canten
en el buit fresc
és perquè abolí totes les mentides
i no sóc més que aquest moment pur
la perfecta coincidència
en l'acte d'escriure i el sol

El vertigen únic de la veritat en rest
la nul·litat de totes les pròximes parades
navegue vers el cim
caic en la senzilla claredat
i els objectes disparen els seus rostres
i en la meua llengua el sol tremola

Millor que beure vi i més clar
és ser en el mirar el propi mirar
la meravella és aquest espai obert
el carrer
un crit
el gran mant del verd silenci.

Estou vivo e escrevo sol

Eu escrevo versos ao meio-dia / e a morte ao sol é uma cabeleira / que
passa em fios frescos sobre a minha cara de vivo / Estou vivo e escrevo
sol // Se as minhas lágrimas e os meus dentes cantam / no vazio fresco
/ é porque aboli todas as mentiras / e não sou mais que este momento
puro / a coincidência perfeita / no acto de escrever e sol // A vertigem
única da verdade em riste / a nulidade de todas as próximas paragens /
navego para o cimo / tombo na claridade simples / e os objectos atiram
suas faces / e na minha língua o sol trepida // Melhor que beber vinho
é mais claro / ser no olhar o próprio olhar / a maraviha é este espaço
aberto / a rua / um grito / a grande toalha do silêncio verde.

(De *Estou vivo e escrevo sol*, 1966)

On resideix l'obscura memòria

On resideix l'obscura memòria, on
aqueix cavall persisteix com un llamp de pedra,
on el cos es nega, on la nit ensordeix,
camine damunt pedres en la meua pobra casa.

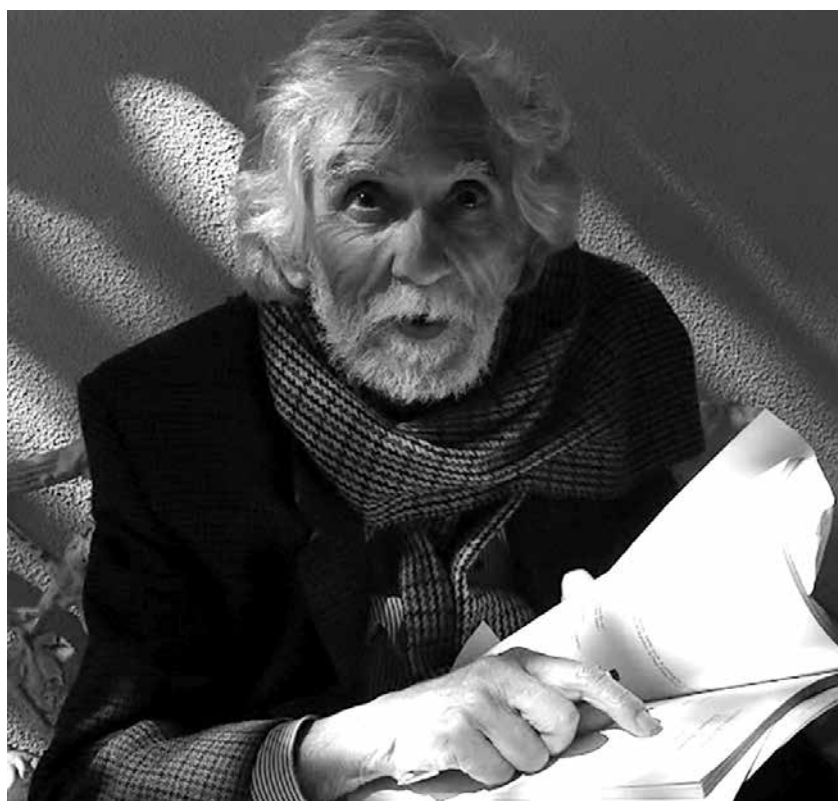
No conec aquell llac, no aní a aquell país.
Mes ací hi ha un terme o un nou principi.
Com la baba del cavall, com els seus nervis més fins
Reconstruí el cos, silencià els membres.

No s'acabà la set, en el mateix caos d'ara,
mes la llengua rebenta, les vèrtebres esclaten
per una nova llengua, per un cavall que unisca
la terra a la teua boca, i la teua boca a l'aigua.

Onde mora a memòria obscura

Onde mora a memòria obscura, onde / esse cavalo persiste como um relâmpago de pedra, / onde o corpo se nega, onde a noite ensurdece, / caminho sobre pedras na minha casa pobre. // Não conheço esse lago, não fui a esse país. / Mas aqui é um termo ou um princípio novo. / Com a baba do cavalo, com os seus nervos mais finos / reconstruí o corpo, silênciei os membros. // Não se estancou a sede, no mesmo caos de agora, / mas a língua rebenta, as vértebras estalam / por uma nova língua, por um cavalo que una // a terra à tua boca, e a tua boca à água.

(De *O Ciclo do Cavalo*, 1975)



Entre dos espais dues ombres altes

Entre dos espais dues ombres altes
el sentiment de la muntanya el buit
en els passos
potser el text de la terra potser la terra i la mà
abans de les parpelles en l'aire

Camí no de llavis mes d'ombres
damunt l'arrel del llapis damunt el pols
camí o no
en el cercle
dels passos
i aquesta és la frase del camí
o la lucidesa del braç.

Entre dois espaços duas sombras altas

Entre dois espaços duas sombras altas / o sentimento da montanha o
vazio / nos passos / talvez o texto da terra talvez a terra e a mão / antes
das pálpebras no ar // Caminho não de lábios mas de sombras / sobre a
raiz do lápis sobre o pulso / caminho ou não / no círculo / dos passos / e
esta é a frase do caminho / ou a lucidez do braço.

(De *Declives*, 1980)

Fins on esteu vosaltres

Oh, presències amigues, el moment
en què allargue el braç i toque del tot els rostres
La meua llengua s'obri per dir la faç
Del vent que recorre les vostres vides.

Estic a dins la nit més fonda,
la delicada nit de les arrels: veig rostres
veig els senyals i la suor de les vostres vides.

Traverse arbres submergits, carrers obscurs,
pous d'aigua verda, i us acompanye,
meus rostres lívids, mare, amics, amors.

El terra que penetre és aquest tros de terra
amb les arrels ferides, amb els polsos ferotges.

Até onde vós estais

Oh, presenças amigas, ó momento / em que alongo o braço e toco em
cheio os rostos / A minha língua abriu-se para dizer a face / do vento que
percorre as vossas vidas. // Estou perante a noite mais profunda, / a deli-
cada noite das raízes: vejo rostos / vejo os sinais e os suores das vossas
vidas. // Atravesso árvores submersas, ruas obscuras, / poços de água
verde, e vou convosco ter, / minhas faces lívidas, mãe, amigos, amores.
// A terra que penetro é este chão de terra / com as raízes feridas, com
os ferozes pulsos, / A vertente que desço é uma subida às vossas vidas.

(De *O centro na distância*, 1981)

La (il·)legibilitat del llibre

El llibre està obert i hi ha massa llum.

Tot allò que escrius està a dins d'aquest llibre de lletres blanques com la teua mort.

Serà possible llegir el sol i el silenci d'aquest llibre blanc eternament blanc i silenciós?

Com contar l'àvida necessitat de devorar-lo com si el llibre ens poguera matar la irreductible fam d'un llenguatge llegívol i lluminós?

Estem davant la impossibilitat de llegir per un excés de llum que és alhora la nostra mort i la improbable possibilitat d'escriure allò que no veiem, de llegir allò que no llegim.

Devorem el llibre i com els ulls cecs de blancor transformen la impossible lectura en l'escrit d'uns signes immediats que ens tornen el llenguatge de la llum extingida per la llum.

A (I)legibilidade do livro

O livro está aberto e há demasiada luz. / Tudo o que escreves está contido nesse livro de letras brancas como a tua morte. / Será possível ler o sol e o silêncio desse livro branco eternamente branco e silencioso? / Como conter a ávida necessidade de devorá-lo como se o livro pudesse matar-nos a irredutível fome de uma linguagem legível e luminosa? / Estamos perante a impossibilidade de ler por um excesso de luz que é a um tempo a nossa morte e a improvável possibilidade de escrever o que não vemos, de ler o que não lemos. / Devoramos o livro e com os olhos cegos de brancura transformar a impossível leitura na escrita de uns signos imediatos que nos devolvem a linguagem da luz apagada pela luz.

(De *Quando o Inexorável*, 1983)

Aprender amb les paraules la substància més nocturna

Aprender amb les paraules la substància més nocturna
és igual que poblar el desert
amb la pròpia substància del desert
Cal tornar enrere i viure l'ombra
mentre la paraula no existeix
o mentre ella és un pou o un coàgul de temps
o un càntir envoltat per la seua pròpia seu
potser aleshores en l'opac trobarem la vèrtebra inicial
per poder coincidir amb un gest de l'univers
i ser la culminació de la densitat
Només així les paraules seran el fruit de l'ombra
i no de l'espill o de les torres de fum
i com antenes de foc en les esclètxes de l'oblit
serà inicialment matèria fidel a la matèria.

Aprender com as palavras a substância mais nocturna

Aprender com as palavras a substância mais nocturna / é o mesmo que povoar o deserto / com a própria substância do deserto / Há que voltar atrás e viver a sombra / enquanto a palavra não existe / ou enquanto ela é um poço ou um coágulo do tempo / ou um cântaro voltado para a própria sede / talvez então no opaco encontremos a vértebra inicial / para que possamos coincidir com um gesto do universo / e ser a culminação da densidade / Só assim as palavras serão o fruto da sombra / e já não do espelho ou de torres de fumo / e como antenas de fogo nas gretas do olvido / serão inicialmente matéria fiel à matéria

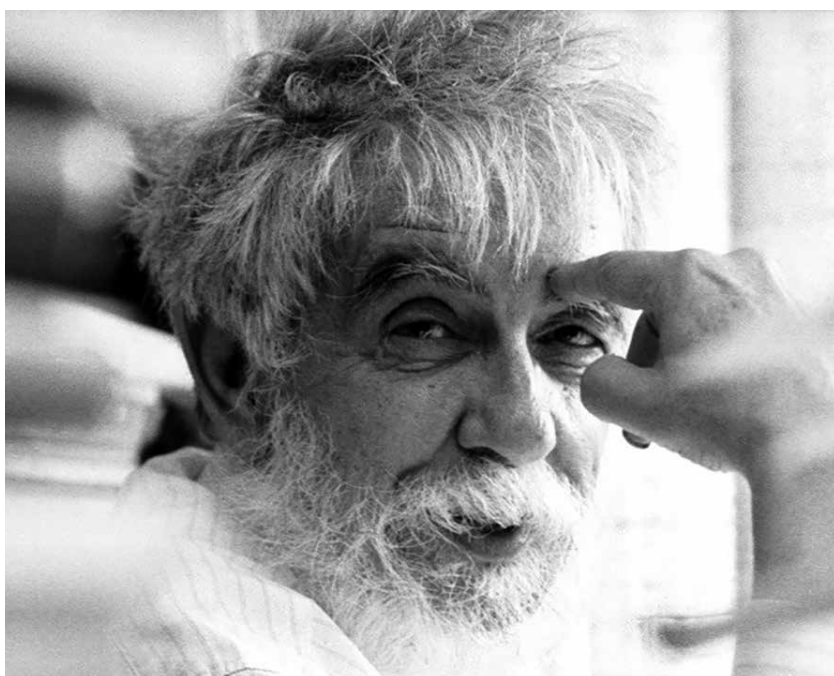
Porte la llum diürna al meu palmell

Porte la llum diürna al meu palmell: i la ferida en el flanc.
El meu déu, el meu dimoni, respira profundament i alt. Ella,
la meua companya múltiple, és una columna silenciosa i
ardent. La llum segella aquesta aliança entre el baf i la matèria
i una veu s'alça en vaixells de silenci.

Trago na palma da mão a luz diurna

Trago na palma da mão a luz diurna: e a ferida no flanco. / O meu deus,
o meu demónio, respira fundo e alto. Ela, / a minha múltipla compan-
heira, é uma coluna silenciosa e / ardente. A luz sela esta aliança entre o
sopro e a matéria / e uma voz se eleva nos barcos do silêncio.

(De *Três lições materiais*, 1989)



Perquè una sola cosa

Perquè una sola cosa
vibre
en la seua nua presència
més enllà de la conjunció dels possibles
cal que la despulle el silenci
i que el seu nom siga el seu propi pudor.

Para que uma só coisa

Para que uma só coisa / vibre / na sua presença nua / para além da con-
junção dos possíveis // é preciso que o silêncio a dispa / e o seu nome
seja o seu próprio pudor

(De *A Intacta Ferida*, 1991)

Tot el temps perdut

Tot el temps perdut
per a no perdre'm
per a no ofegar-me.

Podré encara
reconèixer
rere les parpelles
la ferida intacta?

Todo o tempo perdido.

Todo o tempo perdido / para não me perder / para não sufocar // Poderei
ainda / reconhecer / atrás das pálpebras / a intacta ferida?

A Intacta Ferida (1991)

A partir dels límits de les paraules

A partir dels límits
de les paraules
dels arbres
l'amor dels arbres
les frases de desig
les ombres
blanques
d'altres paraules
altres
altres paraules
blanques

el trajecte
més breu
d'una ombra a l'altra
pot ser
una altra ombra

A partir de les paraules
i de l'amor dels arbres

A partir dos limites das palavras

A partir dos limites / das palavras / das árvores / o amor das árvores /
as frases do desejo / as sombras / brancas / de outras palavras / outras
/ outras palavras / brancas o trajecto / mais breve / de uma sombra a
outra / pode ser / outra sombra. / A partir das palavras / e do amor das
árvores.

Oásis Branco (1991)

